

A Karib térség kutatásának eredményei és irányai Magyarországon

Tanulmányok a Karib térségről. Szerkesztette Horváth Emőke, L'Harmattan Kiadó, 2016. 164 oldal

Napjainkban a Karib térség fogalma többféle módon is meghatározható. Egyrészt a Floridai-félszigettől Venezuela partvidékéig nyúló szigetek láncolatát, a Bahamák, a Bermudák, a Nagy-Antillák és a Kis-Antillák szigetcsoportjait jelenti, ami a közös történelmi, kulturális és gazdasági jellegzetességek folytán tágabb értelmezésben kiegészül Belize, Guayana, Suriname és Francia Guyana területével. A földrajzi, történelmi megközelítés mellett a Karib térséget mind gyakrabban geopolitikai régióként is meghatározzák, beleértve Közép-Amerika országait is. A gazdasági és politikai szempontokat előtérbe helyező értelmezés szerint pedig elfogadottá vált a Nagy Karib térség, illetve a Karibi-medence elnevezés is, mely magában foglalja Mexikónak, Kolumbiának és Venezuelának a Karib-tengerrel határos partvidékeit, sőt tágabb értelemben ezen országok teljes területét.

Horváth Emőke, a kötet szerkesztője és egyik tanulmányának szerzője a válogatáshoz írt *Előszóban* megfogalmazza a célt, hogy e nyelvileg, kulturálisan, vallásilag és etnikailag is összetett és színes térséget különféle tudományterületek kutatói bemutassák. A nyolc tanulmány történeti, politikai, irodalmi, filmtörténeti, antropológiai megközelítésből ad képet, s a kötet végén egy historiográfiai összefoglaló és bibliográfia is található a Karib térséggel kapcsolatos magyarországi kutatások több mint öt évtizedéről.

Az első két írás 19. századi folyamatokat és változásokat elemez, s mindkettő a kontinens történetének összefüggéseiben is elhelyezi a Karib térséget. *Hispanizáció és amerikanizáció – a kultúrák geopolitikai*

harca című tanulmányában Torbágyi Péter először áttekinti az Egyesült Államok 19. századi nyugati terjeszkedésének folyamatát a kontinensen, ehhez kötődően vizsgálja az amerikai–mexikói és amerikai–kubai viszony alakulását. Sorra veszi a terjeszkedést igazolni kívánó elveket (Monroe-elv, *manifest destiny*, Mahan-elv) és azokat az 1848 és 1861 közötti *flibuster* mozgalmakat, melyek az amerikai kormány tiltása ellenére támogatták a helyi forradalmi vagy függetlenségi megmozdulásokat Kubában, Mexikóban és Közép-Amerikában. A kubai–amerikai viszony kapcsán abból indul ki, hogy az Egyesült Államok már a 19. század elejétől fogva természetes függelékének tartotta Kubát, s csak arra várt, hogy az a spanyol gyarmati uralom alól felszabadulva „érett gyümölcsként” hulljon ölébe, miközben több alkalommal is vételi ajánlatot tett a spanyol koronának Kuba megvásárlására. A szerző bemutatja, hogyan nyert egyre nagyobb teret az amerikai tőke a területen, 1898-ban hogyan avatkozott be az USA a kubai függetlenségi háborúba, s hogyan szerzett politikai befolyást a térségben – többek között a Platt cikkelyek, Puerto Rico és Guam anektálása és a Fülöp-szigetek megvásárlása révén. Az elemzésből az is kiderül, ezt követően hogyan váltotta fel a volt anyaország „hispanizációs” törekvéseit egy „burkolt neokolonialista” amerikanizáció – részben az angol nyelv oktatása, részben a függetlenségi háború alatt elnéptelenedett területek amerikaiakkal történő betelepítése révén. Torbágyi Péter tanulmánya végén tekint a 20. század első évtizedeinek folyamataira is, s megállapítja, hogy az egyre inkább globális szerepet vállaló Egyesült Államok szempontjából csökkent a Karib térség jelentősége, s ezzel párhuzamosan a nagyszámú spanyol bevándorló érkezésével

elkezdődött a területek lassú visszahispanizálása is.

Nagy Marcel „*Az észnek nincs neme*”. *Eugenio María de Hostos, a latin-amerikai feminizmus előfutára* című tanulmánya a Puerto Ricó-i filozófus, pedagógus és írónak a nők oktatásával kapcsolatos nézeteit elemzi. Először a gyarmati korszak és a függetlenné válás időszakának társadalmát s a nők hagyományos, alárendelt szerepét mutatja be a katolikus családmódelben, mely csak árnyalatnyit módosult a függetlenség korai szakaszában, a „hazafias anya” szerepkör révén, hisz állampolgári jogokkal még mindig nem rendelkeztek. Alárendelt szerepük megmaradt a 19. század végéig, s ha részesülhettek is oktatásban, a fő cél továbbra is az volt, hogy „a lábasok és a varrógépezetek” adta keretekben belül maradjanak. Eközben azonban egyre többen vállaltak munkát, léptek ki az otthon kereteiből, női egyletekbe, civil szervezetekbe tömörültek, s immár jól körülhatárolható társadalmi csoportként szervezkedni kezdtek jogaikért. Igaz, ellentétben az európai és az amerikai feminizmussal, a latin-amerikai feminizmus ekkor még nem vált társadalmi mozgalommá, csupán a liberális értelmiség körében jelent meg. Közülük az egyik legismertebb gondolkodó és reformer volt Eugenio María de Hostos. A Puerto Ricó-i fiatalember 1851 és 1869 között Spanyolországban élt és tanult, s nagy hatást tett rá az ott ekkoriban kidolgozott oktatási reform, mely nem tett különbséget fiúk és lányok között, mindkét nemhez tartozók ugyanazt az anyagot tanulták. Latin-Amerikába visszatérve ő is ezt a szemléletet kezdte el hirdetni. 1873-ban Chilében egyetemi hallgatók számára tartott, *A nők tudományos oktatása* című előadásán megfogalmazott üzenete, „az észnek nincs neme” egyértelmű állásfoglalás volt. Elméleti munkássága és előadásai mellett a gyakorlatban is sikeres volt tevékenysége. 1880-ban a Dominikai Köztársaság kormányának felkérésére kidolgozott egy oktatási reformtervet, maga is iskolaigazgató lett, majd a következő évben

részt vett az első leányiskola megalapításában. Nagy Marcel fontosnak tartja kiemelni, hogy Hostos az oktatási reformok mellett kiállt a nők választójoga mellett is. Ezt Puerto Ricó-ban 1927-ben, a Dominikai Köztársaságban pedig 1942-ben iktatták törvénybe.

Szintén a Karib térségben élő nők a témája Horváth Emőke tanulmányának, melynek címe „*Nők a kubai forradalomban. Celia Sánchez alakja*”. A szerző áttekinti a kubai nőmozgalom korai időszakát, amikor ők is az egyenrangú oktatásért, állampolgári jogaik bővítéséért és társadalmi helyzetük változtatásáért emeltek szót. Eredményeik között szerepelt, hogy a 20. század elején biztosították számukra a szülői felügyeleti jog, majd a válás lehetőségét, 1934-ben pedig választójogot kaptak. A szervezkedés fontos fóruma volt a sajtó. Sorra jöttek létre különböző női klubok és egyesületek, s a civil szervezeteken kívül saját női párt (*Partido Feminista*) alakult. A szerző szerint 1959-re „a kubai nőmozgalom a társadalomba mélyen beivódott előzményekkel rendelkezett”. (47. old.) Más kutatókkal egyetértve fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy az 1950-es években további nőszervezetek jöttek létre, s ezek céljai kibővültek. Nem csupán a nők jogaiért, hanem a társadalom egészéért, a politikában bekövetkezendő változásokért is küzdöttek, amihez felhasználták a feminista mozgalomban szerzett tapasztalatokat is.

Horváth Emőke ezután a nők fegyveres és fegyver nélküli részvételét tárgyalja a kubai forradalomban, kiemelve a négy legismertebb nő, Vilma Espín, Haydée Santamaría, Melba Hernández és Celia Sánchez tevékenységét. Hernández kivételével mind-egyikőjükre igaz volt, ami a Mozgalomban részt vevő nők többségére is, hogy fehér közép- és felső-középosztálybeli értelmiségiek voltak, diákmozgalmi tapasztalatokkal. Közülük az ikonikussá vált Celia Sánchez a forradalmat követően Fidel Castro közvetlen munkatársa és legfőbb bizalmasa lett, de már 1956 novemberében segíteni próbálta

az amnesztia után Mexikóban szervezkedő Castro és társai visszatérését. A partraszállás kudarca új szakaszt nyitott Celia Sánches életében: a Sierra Maestra hegyeiből kiinduló gerillaakciókban vállalt szerepet, majd Batista bukását követően Fidel Castro személyi titkára lett. Titkári pozíciót töltött be a Minisztertanácsban és az Államtanácsban is, s bevásárolták a Kubai Kommunista Párt vezetőségébe és a nemzetgyűlésbe. Kuba egyik legbefolyásosabb asszonyaként halt meg 1980-ban. Horváth Emőke részletesen elemzi, személye körül miért és hogyan alakult ki a hatalom által is támogatott kultusz. Magyarazatként a korabeli kubai gazdasági, demográfiai és politikai helyzetet jelöli meg, mely ekkorra már számos problémát jelzett, és elégedetlenséget keltett. Az adott körülmények között, érvel a szerző, a kormánypropaganda Celia Sánchez, a forradalmat a mindennapokban továbbvivő, a közösségért cselekedni akaró és tudó asszonyt állította példaképként a kubaik elé.

Szarka Evelin írása szintén Kuba történetével foglalkozik. Azt vizsgálja, mi lesz, mi lehet az ország sorsa, útja Fidel Castro után. Már tanulmánya elején felteszi a kérdést: van-e olyan kihívója a Kubai Kommunista Pártnak, amely valós alternatívát tud nyújtani. Célja az, hogy összehasonlító elemzésben bemutassa a jelenleg illegálisban vagy éppen külföldön működő ellenzéki pártokat és politikai csoportokat, s megvizsgálja esetleges együttműködési lehetőségeiket. A módszertani, historiográfiai bevezetőben felvázolja a kutatást eddig nehezítő tényezőket, majd Gallai Sándor és Török Gábor meghatározására építve definiálja a „párt” fogalmát, de a kubai sajátosságokhoz igazodva egyben ki is tágítja azt. Minden politikai ambícióval rendelkező csoportot pártnak tekint, annak ellenére, hogy nem vehetnek részt a parlamenti és önkormányzati választásokon. Kutatási eredményeit egy táblázatban összesíti, melyben a legnagyobb és legismertebb kubai pártokat és mozgalmakat hasonlítja össze, alapításuk éve, tagságuk, szervezethezük, szervezeti szabály-

zatuk, pártprogramjuk/cselekvési tervük és célkitűzéseik alapján. Megkülönbözteti azokat az ellenzéki erőket, amelyeknek Kubában és esetleg más országokban is van irodájuk, azokat, amelyek spanyol alapításúak s amerikai szövetségesekkel is rendelkeznek, valamint az Egyesült Államokban, Mexikóban vagy Venezuelában működő csoportokat. Megállapítja, hogy közös jellemzőjük az egypártrendszer felszámolásáért és a demokratikus átalakításért folytatott küzdelem, de megosztottak abban, hogy igénylik, illetve elfogadják-e az Egyesült Államok támogatását. Fontosnak tartja azt is megvizsgálni, az adott pártok rendelkeznek-e belföldi, illetve nemzetközi kapcsolatokkal, s ha igen, ez tartalmát tekintve mit jelent, s mennyire hajlandók egymással együttműködni. Felvázolja azokat a problémákat is, melyekkel egy demokratikus átalakulás esetén számolni kell minden politikai erőnek, s arra a következtetésre jut, hogy megoldáshoz csak az vezethet, ha megtalálják a „legkisebb közös nevezőt”, ami egyesíteni tudja a különböző ideológiára épülő ellenzéki szervezeteket, s ha a Castro-rendszer elutasítása mellett jól körvonalazható alternatívát tudnak kínálni.

Lénárt András tanulmánya, *A kubai film a politikai-társadalmi változások tükrében (2010–2015)* bemutatja a latin-amerikai filmművészet sajátos útját, az Argentínából kiinduló ún. *Harmadik Film* irányzathoz kapcsolódóan, mely az amerikai, illetve az azt követő európai ún. *Első Film* vagy hollywoodi stílus és a francia újhullám által indított ún. *Második Film*hez képest új utakat kezdett keresni az 1970-es évektől. A filmábrázolás középpontjába a régió társadalmi, politikai, kulturális sajátosságai és problémái kerültek, s a filmes eszközökkel nem egy esetben megoldási javaslatokat is megfogalmaztak. Lénárt ezután napjaink kubai filmjeinek történeti, filmtörténeti előzményeit vázolja fel az 1959-es kubai forradalomtól kezdődően. Megállapítja, hogy Castro rendszere nem akadályozta a jelentős alkotások születését, sőt Havanna a

nemzetközi filmművészetben is fontos szerepet játszott az 1979-től megrendezett Új Latin-Amerikai Film Nemzetközi Fesztiválja és az 1985-ben megalakult Új Latin-Amerikai Film Alapítvány révén. Rámutat arra is, hogy azok a változások, amelyek az 1990-es évek elejére a nemzetközi politikában bekövetkeztek – elsősorban a Szovjetunió és a szocialista tábor széthullása –, új helyzetet teremtettek a kubai filmkészítés számára is. Az enyhülő politikai légkörben a kubai filmrendezők új nemzedéke is új megközelítési módokat keresett, s a hagyományosnak mondható játékfilmek és rövidfilmek mellett egyre több dokumentumfilm készült, a kubai társadalomban lévő ellentmondásokat, mindennapos problémákat (társadalmi különbségek, szegénység, bűnözés, tolerancia, intolerancia, nemek közötti kapcsolatok, prostitúció, homoszexualitás, transzszexualitás) mutatva be. A szerző „szubjektív válogatásban” számos konkrét példával illusztrálja az új témákat és irányokat, beleértve azokat a filmeket is, amelyek a nemzeti hősök (José Martí, Che Guevara, Fidel Castro) előtt tisztelegtek, vagy új, 21. századi technológiát használtak (például az első kubai háromdimenziós animációs film, a *Meñique és a mágikus tükör*), vagy nemzetközi koprodukcióban készültek. Konklúziója a mozgókép lehetséges szerepére is rávilágít: „A film persze nem képes válaszokat találni a felmerülő problémákra, de a kérdésfelvetéssel már tett egy lépést annak érdekében, hogy szűkebb (otthoni) és tágabb (külföldi) körben is kapcsolatot teremthessen a valóság, annak ábrázolása, valamint érzékelése között.” (104. old.)

Dornbach Mária két tanulmányt is írt a kötetbe. Az egyikben a Karib térség vallási kultuszait mutatja be. Áttekinti a történeti előzményeket, a spanyol gyarmatosítás és az afrikai rabszolga-kereskedelem kezdetétől a vallási, etnikai, kulturális keveredés és transzkulturáció folyamatán át a különböző szinkretikus vallások kialakulásáig. Ezt követően ismerteti azokat a kultuszokat, amelyek a térségben jellemzővé váltak. Kubába

a 18. század közepétől kezdve főként joruba származású rabszolgákat hurcoltak be Nigériából, s törzsi hiedelmeikből és a katolikus vallás elemeiből a *santería* kultusz alakult ki. A Kongó-medencéből származó rabszolgák révén a bantu eredetű kultuszok is elterjedtek Kubában és a Karib térségben: a *Regla de Palo* vagy *Regla conga*. Dornbach részletesen bemutatja a vallási közösségeket, szertartásaikat, a rítusok során használt tárgyakat egészen napjainkig, s megállapítja, hogy a hívők gyakran más afrikai eredetű vallási kultuszba is beavathatják magukat, aminek következtében szinte folyamatos a kultuszok közötti szinkretizmus, és az egyes közösségekhez kötődően számtalan variáns figyelhető meg. A tanulmány két záró témája a kubai *abakuá* férfi titkos társaságok kultusza és vallási hiedelmeik, valamint a francia gyarmatbirodalom karibi területén, a mai Haitin meghonosodott, eredetileg elsősorban Dahomeyból behozott, a fon nyelvcsaládhoz tartozó rabszolgák kultuszának bemutatása, mely Haitin *vodu*, Kubában *arará* (*Regla de Arará*) néven ismert.

Dornbach Mária másik tanulmánya a kortárs latin-amerikai irodalom egyik legnagyobb alakja, Álvaro Mutis kolumbiai író 1986 és 1993 között készült, 2009-ben *Ember küzdj, de ne bízzál!* címmel magyar nyelven is megjelent regényciklusát elemzi. Rövid életrajzi bevezetőben felvázolja azokat a hatásokat – bogotái születés, európai tanulmányok, az apa korai halála, tizenöt hónapos börtönbüntetés –, melyek prózaírói munkásságát alapvetően meghatározták. Ezután mutatja be a hét regényből álló ciklus hősét, Maqrollt, a kalandról kalandra hányódó, otthontalan tengerészt, akinek sorsa az ember kiszolgáltatottságát, hiába való erőfeszítéseit szimbolizálja. Megismerhetjük bolyongásainak színtereit, testi és lelki gyötrelmeit, az időtlen, mondhatni sziszifuszi küzdelmet, mely Maqrollt a latin-amerikai s ezen keresztül a világirodalom mitikus figurájává tette, akit gyakran hasonlítanak Don Quijote vagy Szindbád alak-

jához. Dornbach Mária külön is vizsgálja a ciklus ötödik, *Amirbar* című regényét, melyben kivételesen nem a világ hét tengerét járja a főhős, hanem a kolumbiai magas hegyekben rejtőző bányákat, mintegy „engesztelő áldozatként”, mellyel a tengereken történt bűneiért vezekel. Az utazás és a kalandok azonban itt is a kilátástalanságot, az ember tragikus sorsát, az elkerülhetetlen pusztulást sugallják.

A kötet Domingo Lilón írásával és az általa összeállított *Bibliográfiával* zárul. Először 1960-tól 2015-ig terjedően áttekintést nyújt a magyarországi karibi tanulmányokról, bemutatja a Latin-Amerika- és karibi kutatások hazai történetét és központjait, a jeles iskolateremtőket és a körülöttük kialakult műhelyeket. Ezt követően sorra veszi azokat a legfontosabb magyar szerzőket és

publikációkat, melyek a térséggel foglalkoztak, majd közli a magyar és külföldi szerzők Magyarországon megjelent, Karib térségre vonatkozó könyveinek és tanulmányainak jegyzékét. Az időhatár 1960-tól 2015-ig húzódik, de a Horváth Emőke által szerkesztett s most bemutatott kötet is arról tanúskodik, hogy a kutatás, a régió sajátosságainak feltárása folytatódik, s biztosak lehetünk abban, hogy tovább fogja gazdagítani a Karib térséggel kapcsolatos ismereteket nem csupán Magyarországon, hanem nemzetközi téren is. A tanulmánygyűjtemény pedig a témával foglalkozó kutatókon kívül egyetemi hallgatók számára, oktatási anyagként is hasznos lehet.

KÖKÉNY ANDREA